

Ontwerpen voor de stad van morgen

Boekbespreking *Kan de stad de wereld redden? Mensen maken de stad*

Katrien Van Langenhove

Terwijl onze steden pijlsnel groeien en de daarmee gepaard gaande uitdagingen zich opstapelen, lijkt de in doorsnee mediadominante stadsvisie stil te staan. Onze hoofdstad schreeuwt om aandacht, maar een gelaagd beeld van de superdiverse metropool is doorgaans opvallend afwezig in het mediatieke en politieke circus. Achter de schermen is er echter al lang wat aan de gang: voorstellen voor een sociaalecologisch toekomstgericht stedelijk beleid rijpten al enkele decennia in progressieve middens en beginnen steeds meer wortel te schieten.

De acuutheid van een groot aantal stedelijke pijnpunten als dualisering, migratie, mobiliteit en milieu-impact leidt vandaag vaak tot de uitroep dat er meer dan ooit nood is aan een nieuwe verbeelding voor de stad van morgen. Maar het is ook bijzonder verhelderend om even terug te gaan in de tijd en het debat in een historische context te plaatsen. Daarbij kan je niet om de figuur van cultuurfilosoof en onderzoeker Eric Corijn heen, voor wie de stad al een aantal jaren het strijdtoneel van denken en doen vormt. In de recent verschenen bundel ter gelegenheid van zijn emeritaat, *Kan de stad de wereld redden?*, kan je doorheen de verzameling teksten die hij tijdens zijn hele atypische academische loopbaan bijeenschreef, twee lijnen ontwaren.

Vooreerst is het bijzonder boeiend om een inkijk te krijgen in de evolutie die Corijn als denker doorliep: vanuit een groeiend ongenoegen met het positivisme en determinisme tijdens zijn opleiding als zoöloog formuleerde hij steeds scherpere kritiek op de wetenschap. Vertrekend vanuit het domein van de wetenschapsfilosofie trok hij van leer tegen de sociobiologie, die sociale problemen, pakweg de apartheid in Zuid-Afrika, niet kan verklaren vanuit een nut voor de menselijke soort, en liet hij ruimte voor cultuurfilosofische beschouwingen over de nauwe relatie van wetenschap en maatschappij of over de disciplinaire verkokering in deelgebieden van de wetenschap. Lezend doorheen Corijns oudere teksten (de oudste opgenomen tekst in de bundel dateert van 1975) merk je dat hij een radicale zoektocht doormaakte en uiteindelijk bij het probleem van de menselijke subjectwording belandde, voorbij het marktdenken. Hij gaat werken binnen de vrijetijdsstudies en legt zich toe op de vraag wat het 'vrije' in vrije tijd zou kunnen betekenen. Vanaf dan gaat het snel: *leisure studies meets cultural studies meets urban studies*. Het onderzoek naar de betekenis van de stad als een platform van culturele ontmoeting en subjectwording, met steeds veranderende perspectieven en uitdagingen, komt centraal te staan. Deze diverse invalshoeken (en de onderlinge verbanden), vanuit een brede achtergrond, zorgen voor de bijzondere rijkdom van het boek.

Een tweede lijn die de bundel doorkruist, is niet zozeer Corijns eigen evolutie, dan wel de veranderende samenleving tijdens zijn carrière: de afbouw van de welvaartsstaat, een toenemende neoliberalisering, de opkomst van megasteden, enzovoorts. Een aantal teksten bevat een chronologisch relaas van maatschappelijke tendensen vanaf de jaren 1970 tot nu: zo wordt in *Het populisme en de autoritaire verleiding*, een tekst uit 2004, op een heldere en didactische manier het ontstaan van het populisme geschetst.

Daarbij wijst hij erop zich al vijftwintig jaar in een kantelende samenleving te begeven en benoemt hij in vier punten de grote lijnen van deze evolutie: concurrentiecapaciteit werd de maatstaf, er trad een gevoelige wijziging op van de rol van de staat, evenals een gewijzigde verdeling van de koopkracht en dit alles werd begeleid door een wijziging in de heersende ideologie. In verschillende teksten wordt meermaals verwezen naar de recente politieke geschiedenis waarbij in Vlaanderen de CVP-staat ervoor zorgde dat de industrialisering in de vorm van een verstrooide verstedelijking gebeurde en een stedelijke concentratie bewust tegenging (uit vrees voor de 'duivelse verlokkingen van de grootstad' en voor een groeiend socialisme). Het is niet alleen leerrijk om de geschiedenis in te duiken, het is ook niet zelden ontstellend om te lezen hoe bevindingen of oproepen van bijna dertig jaar geleden nog steeds brandend actueel zijn, bijvoorbeeld de vraag naar een gelijke verdeling van het beschikbare werk, of hoe het groeien van een sociaal bewustzijn erg veel tijd vraagt.

Stedelijkheid als politiek project

De rode draad in Corijns oeuvre is de eis voor een nieuwe politieke cultuur. De wederopbouw van de politiek en een hernieuwing van het publieke staan steeds op de agenda. Doordat *Kan de stad de wereld redden?* volgens thema is gebundeld, waarbinnen de teksten ook telkens chronologisch werden geordend, treedt geregeld herhaling op (je kan het boek misschien dan ook best niet van voor naar achteren lezen, maar er artikels uit plukken). Die herhaling zorgt er natuurlijk ook voor dat de stokpaardjes meer dan duidelijk worden, zoals bijvoorbeeld het belang van een participatieve democratie. Corijn pleit voor meer aandacht en openheid in het stadsdebat, voor conflicterende stadsvisies, en stelt meermaals dat stedenbeleid en de ontwikkeling van een polis om meer draait dan een aaneenschakeling van stadsprojecten. Participatie bij stadsprojecten ziet hij breder dan een utilitaire deelname van de bevolking bij het maken van stukjes stad, het dient opgevat als een essentieel deel van een democratische stedelijke samenleving. Depolitisering duidt hij als een van de belangrijkste maatschappelijke problemen, en stedelijkheid als een politiek project bij uitstek.

Buiten het gezichtsveld

Kernwoorden zijn nog (super)diversiteit en een sociale definitie van cultuur die zich verhoudt tot interculturaliteit en tot de actieve democratische participatie. Verder wijst hij geregeld op het belang van broedplaatsen en *free zones*, waar de creatieve stad vaak ten volle tot uiting komt en die vaak aan het oog van vele instellingen ontsnappen. Het gaat dan om plaatsen waar machtsverhoudingen nog niet duidelijk zijn vastgelegd, om breuken, holtes, lege ruimtes, onbestemde – of overgangsgebieden, 'nog-niet-stadsprojecten'. Corijn houdt een pleidooi voor dat soort van onbestemdheid, omdat informele actoren daar ruimte krijgen om sociale praktijken uit te denken en er zo stedelijke netwerken vorm krijgen en punten op de stedelijke agenda kunnen worden geplaatst. Zo is hij ook van mening dat de kern van het verzet tegen de verrechtsing, tegen populisme en vervlakking moet groeien buiten de gevestigde structuren, vanuit diverse kritische praktijken die buiten het gezichtsveld van de media blijven en tot alternatieve toekomstscenario's kunnen leiden. We mogen niet in het dilemma blijven steken dat alles wat zich richt tegen (het sterk gekrompen actieterrain van) de politiek meteen

ook antipolitiek is. Het is aan de politiek om zich aan die nieuwe werkelijkheid aan te passen en niet omgekeerd, aan de maatschappelijke actoren. Opnieuw, in Corijns eigen woorden: «niet alles wat buiten het gezichtsveld valt, is niet-bestaande». Een grote verdienste van het stadsonderzoek dat Corijn voerde, is dat het met behulp van een verzamelde reeks statistische data een ander verhaal tracht te vertellen: nu krijgen we te horen dat in Vlaanderen tien procent van de mensen in de stad woont en negentig procent van de mensen buiten de stad, terwijl Corijn steeds benadrukt dat zeventig en meer procent van de mensen in sterk verstedelijkt gebied woont en met een stedelijke politiek geconfronteerd wordt. Belangrijk is vooral dat Corijn zich niet blindstaart op de steden als probleemgebieden (hij stipt wel een aantal reële problemen aan, die bijvoorbeeld te maken hebben met het feit dat bepaalde Brusselse wijken er vooral voor de meer gegoede gebruikers, en minder voor de arme bewoners lijken te zijn) maar nooit nalaat te wijzen op de enorme kansen die de steden bieden, en dat is erg welkom in een tijdsspanne die voor een groot deel door antistedelijkheid werd getekend.

Nico Carpentier wijst er in zijn inleiding tot het laatste hoofdstuk van het boek *De vlucht vooruit* op dat een complexe combinatie van twee horizonten Corijns werk voedt: enerzijds een internationaal geïntereerd humanisme en anderzijds de nabijheid, de lokaliteit. Op die manier wordt een andere manier van samenleven uitgedacht. De stad steeds als regulatieniveau waar democratie, duurzaamheid, integratie en sociale rechtvaardigheid een plek kunnen vinden, de stad als een mogelijkheid.

Aan de slag

Het onderzoek dat in *Kan de stad de wereld redden?* werd gebundeld, nodigt uit om er op verschillende terreinen mee aan de slag te gaan. Dat komt omdat het sowieso al ruimschoots aandacht besteedt aan verschillende casussen, zoals bijvoorbeeld de aanleg van het Flageyplein in Elsene of het vormgeven van het Buda-eiland in Kortrijk, vaak vertrekt vanuit praktijkervaringen in het Brusselse cultuurlandschap, en omdat het gekenmerkt wordt door een grote hang naar transdisciplinariteit. Dat interdisciplinaire karakter vormt eveneens de basis voor het onderzoekscentrum Cosmopolis – City, Culture & Society dat Corijn in 2001 aan het Departement Geografie van de Vrije Universiteit Brussel oprichtte. Met het motto ‘Niets zo praktisch als een goede theorie’, dat een aantal keren opduikt in het boek en geleend is van de Duitse psycholoog Kurt Lewin, roept Corijn vooral op om voortdurend verder aan het werk te gaan.

In die zin zou je *Mensen maken de stad*, waarin Oikos recent een aantal onderzoekers uitnodigde om een analyse te maken van de staat van de stad en een aantal bouwstenen voor een toekomstgerichte stad aan te reiken, als een treffend antwoord op deze roep kunnen zien. Dit boek reikt immers tal van relevante strategieën en ontwerpen aan voor een sociaalecologische stad en presenteert een aantal inspirerende praktijken waarin stadsbewoners die de toekomst zelf in handen nemen centraal staan. *Mensen maken de stad* denkt op verschillende deelgebieden verder, vanuit de ontwikkelingen met betrekking tot het stedenbeleid van de afgelopen jaren (waarvan we in *Kan de stad de wereld redden?* een historische schets meekregen), met een blik vooruit.

Ook hier staat participatie en een sociaalpolitieke context te allen tijde voorop. Een concept als de duurzame stad is immers niet gevormd, de invulling ervan dient steeds verbonden te zijn met onderhandelingen en interacties in een bepaalde context. Abstractie maken van deze relaties leidt tot het ontstaan van de duurzame stad volgens definities van diegenen die in een specifieke context toegang hebben tot de meeste of

de meest geschikte middelen en de duurzame Vlaamse stad zal er in dat geval uitzien als een op de blanke middenklasse gerichte tuinwijk, waarschuwt Barbara Van Dijk in haar tekst. In tal van bijdragen wordt het denken over participatie verder afgelijnd en getoetst.

Zo maakt Paul Blondeel in zijn bijdrage een soort van tussenstand op van de Vlaamse stadsvernieuwing en stelt hij dat daarbij de expertise van kwetsbare groepen niet benut is, dat alles en iedereen netjes op zijn plaats bleef. De definitie van burgerschap maakt juist werk van de omgekeerde beweging, schrijft hij, en de transformatie van consument tot burger is dan ook een van de dringendste en meest hoopvolle processen die we vandaag her en der meemaken. Helder zet hij vervolgens twee obstakels voor een actief burgerschap uiteen: ten eerste moeten burgers weerstand bieden tegen allerlei wijkexterne versies die over hen en over hun omgeving worden verteld, men kan denken aan stigmatisering maar ook aan het plaatsvervangend spreken van buurtverleners. Als tweede obstakel noemt hij de commodificatie van wat vroeger publieke domeinen waren. Participatie is meer dan ooit nodig, maar wordt niet minder eenvoudig te organiseren.

Filip De Rynck wijst er in zijn analyse op dat privatisering en liberalisering van dagelijkse diensten en voorzieningen op stadsniveau verregaande gevolgen heeft: als een groeiende groep mensen steeds minder toegang heeft tot basisvoorzieningen of formeel niet eens bestaat, kalft de basis van vertrouwen af die essentieel is voor de legitimiteit van participatieve democratie. Oftewel, eerst en vooral: is de stad van iedereen? Verder geeft hij een aantal richtlijnen om participatie te beoordelen, en merkt hij op dat veel participatie-arrangementen overwegend domein- of dienstgebonden zijn: leerpunten, ervaringen en opgebouwde competenties blijven dus verbonden aan de afzonderlijke diensten. We onthouden: stadsbesturen dienen niet enkel sectoraal georganiseerd, er is nood aan transversale projecten in onze steden. Uit *Mensen maken de stad* zijn meteen een paar duidelijke actiepunten te halen.

Tastbare weerklank

In hun tekst over samenlevingsopbouw in de stad tonen Pascal Debruyne, Griet Verschelden en Sven De Visscher aan dat de beleidsnadruk sterk ligt op het bevorderen van sociale cohesie en de sociale mix als armoedebestrijding en dat sociale economie vaak beperkt wordt tot een overgang naar een arbeidsmarkt. De overheersende visie, waarbij men zich vooral richt op tweeverdienersgezinnen en de 'creatieve klassen' die een dynamiek in de stad aandrijven, moet radicaal herdacht en er moet meer aandacht komen voor prangende lokale behoeftes van reeds aanwezige bewoners in kwetsbare gebieden, stellen de auteurs, en ze doen voorstellen voor de samenlevingsopbouw die we in de toekomst nodig hebben, een die zich focust op de noden van de buurtbewoners en niet op het opsmukken van de buurt.

Nog een zeer tastbaar ontwerp is het ecopolismodel dat Erik Rombaut en Eva Heuts uit de doeken doen. In hun bijdrage gaan ze in op een aantal ideeën en principes voor sociaalecologische ruimtelijke planning, omtrent de afbakening van de stad en omtrent duurzaam energiebeheer en integraal waterbeheer. Mede door het integreren van voorbeelden uit binnen- en buitenland wordt hier veel inspirerend materiaal geleverd om mee aan de slag te gaan bij het ontwerpen van nieuwe of bij het renoveren van bestaande wijken.

Dirk Holemans zoomt in zijn bijdrage over duurzame stedelijke mobiliteit in op het aanstekelijke verhaal van Groningen, dat een bovenlokaal mobiliteitsbeleid kent: het openbaar vervoer is er bijvoorbeeld georganiseerd in een samenwerkingsverband tussen de stad Groningen en de provincies Groningen en Drenthe, wat een goede afstemming tussen de streeklijnen en het stadsnet oplevert en een voorbeeld is van een organisatievorm die gelijkenis vertoont met het stadsgewest waar Eric Corijn ook voor pleit (en die hij ook in zijn bijdrage voor *Mensen maken de stad* uit de doeken doet).

Ook de nadruk op het belang van cultuur krijgt hier opnieuw weerklank, bijvoorbeeld in de tekst van Henk Oosterling voor wie het duidelijk is dat investeringen in cultuur aan de basis van de samenleving een investering in een gezonde en duurzame stadscultuur inhoudt, doordat creativiteit en verantwoordelijkheid, culturele skills en arbeidsethos elkaar versterken. Oosterling doet hiervoor een beroep op Richard Florida (*The Rise of the Creative Class*) voor wie 'de sleutel tot het verbeteren van het overgrote deel van onderbetaalde, deels werkloze en misbedeelde mensen niet in sociale dienstprogramma's of parttimebaantjes zit maar in het aftappen van de creativiteit van deze mensen'.

Mensen maken de stad overstijgt de retoriek over de stad als sociaalecologisch project en toont op een aanschouwelijke manier hoe we daar nu werk van kunnen maken, door middel van een aantal zeer concrete voorstellen op verschillende domeinen, pakweg door het realiseren van een lobbenstad op het niveau van de ruimtelijke planning. Samen met *Kan de stad de wereld redden?* biedt het boek, zowel op praktisch als theoretisch vlak, stof voor het debat over de stad van de toekomst. Wanneer we voor ogen houden dat tegen 2050 zo'n 70 procent van de wereldburgers stedelingen zullen zijn, kunnen we niet anders dan dit debat mee vorm te geven, en daarbij zorgen beide boeken alvast voor een vruchtbare rijpingsbodem. In zijn bijdrage voor *Mensen maken de stad* expliciteert Corijn nogmaals: een culturele draai is nodig. Aan de slag met al dit materiaal dus, 'de vlucht vooruit'.

Bio

Katrien Van Langenhove is als assistent verbonden aan het Rits (Erasmushogeschool Brussel), waar ze mee de theaterafdeling coördineert en betrokken is bij diverse onderzoeksprojecten. Ze is redacteur van *rekto:verso*, tijdschrift voor cultuur en kritiek.

Kan de stad de wereld redden? – Teksten van Eric Corijn, red. Sofie Vermeulen, Eefje Vloeberghs, Bas Van Heur, Celine Oosterlynck en Jessica Van de Ven, Stadsschriften, VUB Press, Brussel, 2012, 464 p., ISBN 9789057181740.

Mensen maken de stad. Bouwstenen voor een sociaalecologische toekomst, red. Dirk Holemans, Epo, Berchem, 2012, 368 p., ISBN 9789491297281.